

Wielki dzień historyków języka Sprawozdanie z Kongresu Historyków Języka (Katowice, 13–15 kwietnia 2016)

W dniach 13–15 kwietnia 2016 roku odbył się w Katowicach Kongres Historyków Języka nt. „Językoznawstwo historyczne – w trosce o przyszłość, w poszanowaniu przeszłości”, zorganizowany przez Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego. Integralną częścią Kongresu było sympozjum pt. „Non omnis moriar”, które uświetniło uroczystość nadania temu Instytutowi imienia Profesor Ireny Bajerowej. Nad sprawnym przebiegiem spotkania czuwały jego pomysłodawczyni i organizatorki: Magdalena Pastuch, Mirosława Siuciak, Joanna Przyklenk i Barbara Mitrenga, oraz pozostali członkowie komitetu organizacyjno-programowego¹: Jolanta Tambor, Aleksandra Janowska, Artur Rejter, Aleksandra Niewiara, Agnieszka Piela. Opiekę merytoryczną i funkcję doradczą sprawował Komitet Naukowy, do którego zaproszenie zgodzili się przyjąć wybitni polscy językoznawcy: Stanisław Borawski, Władysława Bryłowa, Marek Cybulski, Stanisław Dubisz, Bogusław Dunaj, Krystyna Kleszczowa, Stanisław Koziara, Zdzisława Krążyńska, Jan Miodek, Danuta Ostaszewska, Elżbieta Umińska-Tytoń, Bogdan Walczak, Maria Wojtak, Bogusław Wyderka. To grono znamienitych badaczy historii języka wspierało referentów swoim doświadczeniem i wiedzą.

Patronat honorowy nad Kongresem objęli: Wiceprezes Rady Ministrów, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego Jarosław Gowin; JM Rektor Uniwersytetu Śląskiego Wiesław Baniś; Wojewoda Śląski Jarosław Wieczorek oraz Rada Języka Polskiego. Partnerzy wydarzenia to: Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka (CINiBA), Katedra Międzynarodowych Studiów Polskich, Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Regionalny Ośrodek Kultury w Katowicach, Muzeum Śląskie, Szkoła Języka i Kultury Polskiej UŚ, Oddział Katowicki Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego oraz Stowarzyszenie Przyjaciół Instytutu Języka Polskiego UŚ „Via Linguae”. Katowickie spotkanie językoznawców cieszyło się również dużym zainteresowaniem lokalnych mediów – wspierały je: Polskie Radio Katowice, TVP 3 Katowice, „Dziennik Zachodni”, „Nasze Miasto”, „Gazeta Uniwersytecka UŚ”, Telewizja Internetowa UŚ.

Obrazy toczyły się w trzech miejscach: w Rektoracie UŚ, na Wydziale Prawa i Administracji UŚ, w salach konferencyjnych budynku CINiBA w Katowicach. Celem zorganizowania Kongresu było przedstawienie aktualnych tendencji i problemów językoznawstwa historycznego – zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i dydaktycznym. Tematyka konferencji obejmowała granice i status historii języka jako dyscypliny badawczej, jej rolę we współczesnej humanistyce, zagadnienia integracji rozproszonych badań historycznojęzykowych, próby syntezy dziejów polszczyzny, refleksje na temat źródeł dla badań diachronicznych, a także miejsca i roli historii języka w dydaktyce polonistycznej. Szczególną uwagę zwró-

¹ Autorki sprawozdania pełniły funkcję sekretarzy Kongresu.

cono na kwestię promocji badań historycznojęzykowych oraz potrzebę współpracy między ośrodkami naukowymi. Pomysł zorganizowania Kongresu miał swoje źródło po pierwsze – w rosnącym zainteresowaniu tematyką historycznojęzykową w badaniach językowych, po drugie zaś wywołał go niepokój dotyczący ograniczeń w zakresie treści nauczania zagadnień diachronicznych na studiach filologicznych.

To ogólnopolskie przedsięwzięcie naukowe zgromadziło ponad 120 historyków języka z 23 krajowych ośrodków naukowych, a także badaczy z białoruskiego Grodna i austriackiego Salzburga. W programie Kongresu przewidziane były różne formy aktywności uczestników. Oprócz tradycyjnych referatów, których wygłoszono ponad 60, zorganizowano dwie debaty panelowe – temat pierwszej stanowiły wyzwania badawcze i metodologiczne lingwistyki historycznej, przedmiotem zainteresowania uczestników drugiej debaty było zaś językoznawstwo diachroniczne w dydaktyce akademickiej, szkolnej i w glottodydaktyce. Zaprezentowano także sesję posterową, w której swoje badania przedstawiło 11 autorów (lub grup badawczych). Różne formy prezentacji i dyskusji zaowocowały niezwykle szerokim spektrum podjętych tematów historycznojęzykowych. Ze względu na wielość zaprezentowanych podczas Kongresu zagadnień nie sposób w sprawozdaniu wspomnieć o wszystkich tekstach, warto jednak omówić chociaż niektóre z wystąpień.

Kongres otworzył Dziekan Wydziału Filologicznego UŚ Rafał Molencki, gości przywitany również Dyrektor IJP UŚ Magdalena Pastuch oraz Dyrektor IJP UŚ ds. Naukowych Mirosława Siuciak. Po przemowach władz Wydziału i Instytutu rozpoczęły się obrady plenarne, które stanowiły pierwszą część konferencji. Obrady zainaugurował Bogdan Walczak, który wygłosił referat na temat historii języka jako dyscypliny polimetodologicznej. O potrzebie syntezy dziejów polszczyzny mówił Stanisław Borawski, a Maria Wojtak przedstawiła zarys nowej dyscypliny językoznawstwa – genologii historycznej. Szczegółowej analizie pojęć *troska* i *poszanowanie*, będących kluczowymi, bo tytułowymi, terminami Kongresu Historyków Języka, swój referat poświęciła Danuta Ostaszewska. Do tematu syntezy dziejów polszczyzny wrócił Bogusław Wyderka. Obrady plenarne zakończył Leszek Bednarczuk, który zaprezentował niepublikowane jeszcze dzieło Witolda Mańczaka – „Polski słownik etymologiczny” – którego był recenzentem. Dzieło z pewnych względów dyskusyjne, bo nieobejmujące chociażby głosek laryngalnych, recenzenci zdecydowali się zarekomendować do druku bez jakichkolwiek poprawek i uzupełnień z uwagi na szacunek wobec zmarłego w styczniu 2016 roku wybitnego językoznawcy.

Po południu uczestnicy wygłaszali referaty w sześciu sesjach. Wśród tematów znalazły się zagadnienia ogólne (Tomasz Mika, Zdzisława Krążyńska, Agnieszka Słoboda: *Nowa koncepcja opisu składni staropolskiej jako narzędzie interpretacyjne procesów składniowych*; Ewa Deptuchowa: *Warsztat współczesnego leksykografa historycznego*; Imke Mendoza: *On the history of relative constructions in Polish. A corpus-based approach*), ale i bardziej szczegółowe (Krzysztof T. Witczak: *Zanik liczby podwójnej – przyczyny i konsekwencje*; Dušan-Vladislav Paždjerski: *Elementy polityki językowej i planowania języka kaszubskiego w twórczości Floriana Ceynowy (1817–1881)*; Małgorzata Dawidziak-Kładoczną: *Stan badań nad komunikacją polityczną I Rzeczypospolitej*). Badania nad bilingwizmem wybitnych nosicieli języka przedstawiła Bronisława Ligara. Referat na temat potrzeby paralelnych badań słownictwa dziedzicznego z praindoeuropejszczyzny na różnych etapach rozwoju polszczyzny z wykorzystaniem programów komputerowych wygłosiła Katarzyna Jasińska.

Jak wyjaśniała badaczka, program ułatwia analizę dużych partii materiału i pozwala na generowanie form potencjalnych, których brak w słownikach. Pomysł ten spotkał się z dużym zainteresowaniem, szczególnie Piotr Sobotka uznał go za obiecujący krok w kierunku nowych metod badawczych, choć Mariola Jakubowicz przestrzegała przed niedoskonałościami analiz komputerowych.

Przedpołudnie drugiego dnia Kongresu obejmowało uroczystości związane z nadaniem Instytutowi Języka Polskiego UŚ imienia Profesor Ireny Bajerowej. Pierwszą część wydarzenia poprowadzili Dyrektor IJP UŚ ds. Naukowych Mirosława Siuciak oraz Prodziekan ds. Rozwoju i Promocji Wydziału Filologicznego UŚ Marian Kisiel. W uroczystości udział wzięli: JM Rektor UŚ Wiesław Banyś, Dziekan Wydziału Filologicznego UŚ Rafał Molencki oraz Dyrektor IJP UŚ Magdalena Pastuch, którzy w swoich wystąpieniach odwołali się do wkładu Profesor Bajerowej w budowanie śląskiej polonistyki. Podczas uroczystości został odsłonięty napis „Instytut Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej”. Drugą część wydarzenia poprowadzili Aleksandra Janowska oraz Artur Rejter. Przed odczytami przewodniczący Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” UŚ Krzysztof Pszczółka przekazał na ręce władz Wydziału list intencyjny oraz portret Profesor Ireny Bajerowej. Następnie głos zabrała Ewa Żurawska, wiceprzewodnicząca Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” UŚ, przybliżając zgromadzonym patriotyczną sylwetkę Pani Profesor.

Kolejno, w ramach okolicznościowego sympozjum pt. „Non omnis moriar”, wygłoszone zostały referaty, które nawiązywały do zainteresowań naukowych Pani Profesor. Leonard Neuger w odczycie *Występne przyjemności uczonego* z lekkością i humorem mówił o zadowoleniu, jakie płynie z komunikacji. Wspominał walkę Profesor Bajerowej w trudnych dla języka czasach o „przyjemności” płynące z odbioru tekstu. Wnuk Pani Profesor – Mateusz Turlej – złożył hołd Jej ojcu w referacie *Szlakiem pamięci Zenona Klemensiewicza*. Swoje zainteresowania badawcze przedstawiła również córka Pani Profesor, Renata Turlej, w tekście *Narodziny języków współczesnej Hiszpanii*. Sympozjum przyświecał jednak jeden cel: wspomnienie Wielkiego Człowieka, którym niewątpliwie była Pani Profesor Irena Bajerowa. Taki był również zamysł referatu Aleksandry Niewiary pt. *Wesół był Polak – z samodzielnych prac czeladnika*. Podczas sympozjum szczególnie wzruszające okazały się wspomnienia Jadwigi Puzyniny, która opowiadała, jak w czasach represji Profesor Bajerowa walczyła o wolność ojczyzny i prawa człowieka, a także jak mierzyła się ze swoimi osobistymi tragediami i dramatami swoich bliskich. Udostępniona prywatna korespondencja Puzyniny z Profesor Bajerową – pełna troski, empatii, słów życzliwości i otuchy, ozdobiona własnoręcznymi rysunkami Pani Profesor – stanowi dowód Jej osobistego zaangażowania w sprawy zarówno nauki, jak i człowieka. Po wypowiedziach zgromadzonych gości głos zabrał syn Pani Profesor – Jerzy Bajer, który podziękował za całą uroczystość. Wyraził też przekonanie, że skromna z natury Profesor Bajerowa byłaby zawstydzona tego dnia, ale i bardzo szczęśliwa, że tak wiele osób doceniło jej pracę.

Po południu powrócono do zagadnień kongresowych. W formie dyskusji panelowej prowadzono rozważania na temat historii języka w wymiarze teoretycznym i dydaktycznym oraz perspektyw rozwoju tej dyscypliny humanistyki. W pierwszej dyskusji (poświęconej wyzwaniom badawczym i metodologicznym językoznawstwa historycznego), której przewodniczyli Krystyna Kleszczowa i Tomasz Mika, naprzemiennie zabierali głos: Maciej Eder, Magdalena Hawrysz, Magdalena Pastuch, Agnieszka Słoboda, Piotr Sobotka, Izabela

Winiarska-Górska. Debacie przyświecało hasło: *Żaden wiatr nie jest dobry dla okrętu, który nie zna portu swego przeznaczenia*, które podkreślało konieczność świadomości celu badań i analiz diachronicznych. Kręgi tematyczne dyskusji skupiały się wokół kilku prymarnych kwestii: poszukiwanie istoty badań historycznojęzykowych, trudność porozumienia z badaczami synchronicznymi, metodologia badań historycznojęzykowych, sytuowanie historii języka polskiego wobec innych dziedzin, podstawa materiałowa badań i postawa badacza wobec materiału, refleksja nad rozwojem badań diachronicznych.

Druga dyskusja skoncentrowana była na zadaniach historyków języka wobec narodowej wspólnoty komunikatywnej dawniej i obecnie. Moderatorzy panelu – Bernadeta Niesporek-Szamburska oraz Stanisław Borawski – kolejno udzielali głosu zaproszonym do dyskusji ekspertom: Magdalenie Jurewicz-Nowak, Irminie Kotlarskiej, Jolancie Klimek-Grądzkiej, Stanisławowi Koziarze, Waldemarowi Podkidaczowi, Helenie Synowiec, Dorocie Szagun, a także Mirosławie Wronkowskiej-Dimitrowej. Wśród poruszanych podczas dyskusji tematów pojawiły się między innymi zagadnienia związane z odmiennością postaw badacza i nauczyciela, dydaktyką szkolną (podstawa programowa, programy szkolne, współpraca ze środowiskami nauczycieli polonistów) i akademicką (porównanie stanu dawniejszego i obecnego). Podjęto również kwestie samokształcenia historyków języka i integracji środowiska badaczy diachronicznych. Przedmiotem rozważań były także przemiany w zakresie powinności filologów (szczególnie konfrontacja: dawna aktywność w sytuacji zagrożenia a zdystansowana postawa w dobie obecnej).

W przerwie między panelami można było porozmawiać z autorami posterów. Rozrysowane w formie tabel i wykresów zagadnienia historycznojęzykowe umożliwiały nietypowe obcowanie z materiałem językowym; można było z bliska przyjrzeć się fotokopiom XVI-wiecznych rękopisów lub posłuchać wyjaśnień na temat wariantowości dawnej grafii. Jeden z posterów niczym instrukcja pokazywał mało znane możliwości wyszukiwania leksyki w internetowych słownikach. Ta forma prezentacji badań i możliwość indywidualnej rozmowy z autorem spotkała się z dużym zainteresowaniem uczestników Kongresu.

Ten dzień uświetnił wieczorny koncert Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach pod batutą Christiana Arminga w budynku NOSPR w Katowicach. Goście wysłuchali znakomitych utworów, m.in. *Grabstein für Stephan* op. 15 Györgya Kurága oraz *V Symfonii cis-moll* Gustava Mahlera.

Trzeci dzień Kongresu obejmował dalsze obrady w sekcjach, skupione wokół różnorodnych zagadnień historycznojęzykowych. Sekcja poświęcona metodom nauczania zakończyła się niecodzienną dyskusją, podczas której nauczyciele akademicy wymieniali się sprawdzonymi metodami nauczania oraz wspominali swoje zmagania z gramatyką historyczną za czasów studenckich. Wśród pomysłów dydaktycznych, mających uatrakcyjnić niełatwe analizy historycznojęzykowe, pojawiły się wiersze i rymowane utwory na temat procesów językowych. Niekonwencjonalną metodą nauki, która zaskoczyła zebranych, były rysunki na temat wyjątków polskiej morfologii historycznej. Prace swoich studentów prezentował Marcin Maciołek. Pod wpływem referatu Barbary Mitrengi dyskutowano na temat zanikającej relacji mistrz – uczeń na studiach wyższych. Wśród przyczyn, na które wskazywano, znalazła się sytuacja współczesnego studenta, który naukę często łączy z pracą zarobkową.

Część wygłoszonych tego dnia referatów miała bardziej ogólny charakter: Tadeusz Lewaszkiewicz przedstawił rozważania na temat problemów metodologicznych związanych

z syntezą historii języka polskiego, a Artur Rejter poświęcił swój referat onomastyce literackiej w ujęciu historycznym. Przedmiotem wystąpień piątkowych obrad były także różnorodne pola dawnej leksyki, na przykład Radosław Pawelec dokonał oglądu leksyki związanej z niepełnosprawnością w historii polszczyzny, a Agata Kwaśnicka-Janowicz omówiła staropolską terminologię bartniczą.

Kongres zamknęły obrady plenarne, podczas których swoje wystąpienia zaprezentowały główne organizatorki wydarzenia – Magdalena Pastuch oraz Mirosława Siuciak. W swoich referatach badaczki podjęły prymarne kwestie teoretyczne związane z dziedziną historii języka, szczególną uwagę poświęcając współczesnych metodom i zadaniom językoznawstwa diachronicznego. Aktualny i perspektywiczny ogląd dyscypliny określił możliwości dalszego jej rozwoju.

Podsumowania kongresowych obrad dokonała Magdalena Pastuch, zwracając uwagę na ważkość i owocność katowickich obrad oraz potrzebę cykliczności spotkań w podobnym gronie. Słowa te potwierdził członek Komitetu Naukowego – Bogdan Walczak, który wyraził przekonanie, że ośrodek uniwersytecki w Katowicach to bardzo dobre miejsce na kolejną odsłonę Kongresu i dyskusje historycznojęzykowe.

Po zakończeniu obrad goście mogli wziąć udział w wydarzeniach towarzyszących. Jednym z nich było zwiedzanie otwartego niedawno w nowej siedzibie Muzeum Śląskiego w Katowicach. Szczególnym zainteresowaniem odwiedzających cieszyła się ekspozycja związana z dawnym Górnym Śląskiem, prezentująca historię regionu, jego bogatą kulturę, gwarę i silne poczucie tożsamości mieszkańców. Była to również okazja do przeniesienia się w przeszłość. Nie mniej interesująca okazała się druga propozycja, jaką były warsztaty na temat zbiorów specjalnych zgromadzonych w CINIbA. Uczestnicy mogli zapoznać się ze starymi drukami, limitowanymi wydaniem znanymi dzieł czy faksymilowymi edycjami rękopisów.

Kongres Historyków Języka okazał się bardzo ważnym wydarzeniem oraz doskonałą okazją do wymiany poglądów badaczy diachronicznych. Świadczyć o tym może liczba jego uczestników, różnorodność podejmowanej tematyki, ożywione dyskusje oraz wizja rozwoju dyscypliny. Spotkanie historyków języka udowodniło, że historia języka jest wciąż żywa.